

МИСЛИТЕЛІ
НІМЕЦЬКОГО
РОМАНТИЗМУ

М И С Л И Т Е Л І
Н І М Е Ц Ь К О Г О
Р О М А Н Т И З М У

УПОРЯДКУВАННЯ
ЛЕОНІДА РУДНИЦЬКОГО
ОЛЕГА ФЕШОВЦЯ

ВИДАВНИЦТВО
«ЛІЛЕЯ-НВ»

БК 87.3 (4НІМ)
М 65

Програма «Українська філософська бібліотека»
Благодійного фонду «Філософський проект»
Т. 1

Видання підготовлено в співпраці з:
Українським Вільним Університетом (Мюнхен, Німеччина),
філософським факультетом Львівського національного університету
імені Івана Франка (Львів, Україна)

та за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження»
(Київ, Україна).

Ця книга є першою в українському книговидавництві спробою загального охоплення німецького Романтизму, феномену, без опису якого неможливо реконструювати історію становлення естетичної, етичної та філософської думки не лише Німеччини, але й усього світу, та інспіруюча сила якого є відчутною й нині у мисленні сучасної людини.

Наукова рада програми:

Володимир Болюбаш (Торонто, Канада)
Ріхард Бруннер (Ульм, Німеччина)
Тарас Возняк (Львів, Україна)
Райнгард Гайденойтер (Мюнхен, Німеччина)
Киртіс Генкок (Канзас, США)
Ролянд Пітч (Мюнхен, Німеччина)
Пітер Редпат (Нью Йорк, США)
Леонід Рудницький (Філадельфія, США)
Гельмут Феттер (Відень, Австрія)
Олег Фешовець (Львів, Україна)
Роман Цяпало (Деб'юк, США)
Микола Шафовал (Мюнхен, Німеччина)
Ульріх Шваєр (Мюнхен, Німеччина)

Головний редактор програми:

Олег Фешовець (Львів, Україна)

Дизайн *Олени Рубановської*
Верстка *Ірини Шумади*
Коректура *Алли Журави, Лідії Левицької*

Мислителі німецького Романтизму / Упор. Леонід Рудницький та Олег Фешовець. —
Івано-Франківськ: Вид-во «Лілея-НВ», 2003. — 588 с.

(Jean Paul)

Справжнє ім'я Фрідріх Ріхтер. Письменник, приватний вчитель. Народився 21.03.1763, Вунзідель, Франконія; помер 14.11.1825, Байройт.

В 1781 р. Жан Поль розпочав теологічні студії в Ляйпцігу. З 1786 року працював домашнім учителем. В 1796 р. вперше відвідав Ваймар, де познайомився з Гердером. В 1798 жив у Ляйпцігу. 1799 переїхав на два роки до Ваймару. Після кількох років подорожей по Німеччині зупинився в Байройті, де сьогодні знаходиться його меморіальний музей.

До визначних творів Жана Поля належать: **Sammlung satyrischer und erster Schriften** (Збірник сатиричних та серйозних есеїв, 1739), а також романи: **Die unsichtbare Loge** (Невидима ложа, 1793), **Siebenkäs** (Зібенкес, 1796—97), **Titan** (Титан, 1800—1803). В творах **Vorschule der Ästhetik** (Підготовча школа естетики, 1804), **Levana oder Erziehlehre** (Левана чи вчення про виховання, 1807), **Leben des Quintus Fixlein** (Життя Квінтуса Фікслайна, 1796) автор теоретично обґрунтовує власну окремішність щодо Ваймарської класики і романтики та викладає свої погляди про виховання, в яких наслідує Ж.-Ж. Руссо та Й. Песталоцці. У романах Жан Поль часто пише про маленькі незначні речі з життя людини, які складають сутність її екзистенції.

В своїх поетичних есе Жан Поль відстоює ідеї Французької революції і критикує пізніший націоналізм і нетерпимість до французів, виступаючи за свободу і справедливість. Він засуджує філософів та поетів своєї епохи і висловлює свою незгоду з абсолютизацією Фіхте «мислячого Я», з класичним захопленням перед автономною особистістю та романтичним суб'єктивізмом.

ПРОМОВА МЕРТВОГО ХРИСТА ІЗ СКЛЕПІННЯ ВСЕСВІТУ ПРО ТЕ, ЩО НЕМАЄ ЖОДНОГО БОГА

Одного літнього вечора лежав я на пагорбі під сонцем і заснув. І приснилося мені, що пробудився я на цвинтарі. Мене розбудило скреготіння коліщаток годинника на вежі, що бив одинадцятку. Я шукав на спустілому небі сонце, позаяк мені видавалося, що це затемнення і місяць затьмарив його. Усі могили були відкриті і якісь невидимі руки то відкривали, то закривали залізні двері гробівців. По мурах пливли якісь незбагненні тіні, а інші підносилися вгору в пусте небо. У відкритих домовинах покоїлися діти. З неба великими клубами звисав сірий задушливий туман, все ближче й ближче насуваючи величезною сіткою гігантську тінь. Він густішав і від нього ставало неймовірно гаряче. Наді мною почув я гуркіт лавин, що скочувалися донизу, а піді мною перші поштовхи величезного землетрусу. Церква здригалася від двох дисонансних звуків, що не припинялися і, борячись між собою, марно намагалися злитися в благозвуччі. Тим часом у вікнах церкви проглядалося якесь сіре мерехтіння, а за ним

*З німецької переклав
Володимир Кам'янець
за виданням: Sämtlichen Werke.
Historisch-kritische Ausgabe.
In 33 Bd. — Weimar—Berlin:
Verlag Hermann Böhlaus Nachfolger,
1927—1973*

стікало, капаючи, розплавлене олово із залізом. Густий туман і здригання землі заштовхнули мене в храм, перед брамою якого висиджували яйця у своїх отруйних гніздах два іскристі базиліски.¹ Я пробирався через якусь незбагненну тінь, на якій відбилися усі віки. Усі тіні оточили вітвар, і в кожній з них здригалися і пульсували груди, а серця не було. Лише один мрець, похований у церкві, ще лежав на своїй подушці і його груди не рухалися, а на усміхненому обличчі можна було помітити, що він бачить приємний сон. Позаяк до храму зайшов живий, він пробудився і посмішка зникла з його обличчя; з великим зусиллям поволі він відкрив важкі повіки, проте очей там не було, а у пульсуючих грудях замість серця виднілась рана. Він підніс руки догори і склав їх у молитві; але руки видовжилися і відірвалися, а зап'ястя, складені до молитви, так і упали. Угорі під склепінням церкви висів циферблат вічності, на якому не було жодної цифри, а лише якийсь чорний палець слугував за стрілку, і по ньому мерці намагалися дізнатися про час.

У цей час згори на вітвар опустилася якась висока шляхетна постать із незрівнянним болем на обличчі, і мерці заволали: «Христе! Що, немає Бога?»

Він відповів: «Немає».

І затремтіли тепер цілі тіні мерців, а не лише їхні груди, і у цьому тремтінні вони відділилися один від одного.

Христос промовляв далі: «Я пройшов усі світи, я піднімався до зір і пролетів галактиками по небесних пустелях; але я не бачив Бога. Я піднісся вгору, наскільки сягає тінь буття, подивився вниз у безодню і крикнув: «Отче, де Ти?» Але я почув лише шум вічного, ніким не керованого буревію, і мерехтлива веселка піднялася із заходу, капаючи над безоднею, і не видно було сонця, що створило її. І коли я побачив Боже око у безмежному світі, дивилося воно на мене пустою бездонною впадиною: вічність покоїлася на хаосі і розточувала й пережовувала його. Крокуй вперед, неблагозвуччя, розтоптуй тіні,

¹ Базиліск — мітичний хтонічний змії, часто зображався з головою півня, тулубом жаби та хвостом змії; опис можна знайти ще у Плінія Старшого; поглядом та отрутою вбивав усе, що зустрічалось на його шляху; засобами

Тіні, що втратили колір, розвіялися, як густа морозяна імла, і все спустіло. І тут зайшли, аж серце стискається, мертві діти до храму, що пробудилися на цвинтарі, і, впавши в ноги високій постаті біля вівтаря, мовили: «Ісусе! Ми що, не маємо Отця?» І сльози покотилися Йому градом із очей, і відповів Він: «Ми всі сироти, Я і ви, у нас немає Отця».

І сильніше завищало все навколо у дисонансі — тремтячі мури храму розвалилися — і храм, і діти провалилися у безодню — а за ними і ціла земля і сонце — і увесь безмежний Всесвіт провалився на наших очах — а вгорі, на вершині безмежної природи стояв Христос і дивився вниз на пробитий тисячами сонць Всесвіт, на чорну безодню, що оповила вічну темряву, в якій зорі світилися, як шахтарські ліхтарики, і срібними прожилками мерехтіли галактики.

І коли побачив Христос безладне скупчення світів, факельний танець небесних мерехтливих світил і коралові рифи пульсуючих сердець, і коли Він побачив, як одна земна куля за іншою витрушували свої тліючі душі у мертве море, і як водяна куля посипала хвилі плаваючими мерехтіннями, піднявся Він, високий, як найбільший із смертних, спрямувавши свій погляд на Ніщо і на пuste безмежжя, і мовив: «Заклякле, безголосе Ніщо! Холодна, вічна Необхідносте! Божевільна Випадковосте! Чи знаєте ви це поміж себе? Коли розіб'єте ви Всесвіт і мене? Випадковосте, чи знаєш ти сама, що ти, пролітаючи буревіями поміж сніжного скупчення зір, розпоросиш сонце та інші зорі, і що іскриста роса зір тьмяніє, коли ти мчиш мимо них? Який же ж одинокий у бездонному гробівці Всесвіту кожен із нас! Я сам один — о. Отче! о, Отче! де твоє невмируще серце, біля якого я можу знайти спокій? Ох, якщо кожне Я саме собі й Отець, й Творець, то чому воно не може бути й ангелом смерті самому собі?...»

Тут глянув Христос униз на землю і з переповненими сльозами очима мовив: «Коли я ще був на ній, то я ще був щасливий, тоді я мав ще мого невмирущого Отця і ще радісно дивився із пагорбів у безкрайне небо, і притискав пробиті руки до його заспокійливого образу, і говорив

Oratio domini nostri Jesu. x. hieronymo

mo Paduano. Dominico Badiano. Seculio. et Baptista Badiano. per fratrem Chelidonium codicem. cum figuris Sibarii Durati Monachi Victoris.

¶ Hic ego cunctos homo pro te peccato peccata
 Arguere mecum loquar. cuncto meo.
 Vultu tuo mecum tua vultu. meo teo meo.
 Tolle de aere te placare factos homo.
 Tunc in gratia mecum teo teo teo teo teo.
 Serpente tua vultu teo teo.
 Sic fuerit tua omnia teo teo teo teo teo.
 Tunc teo teo teo teo teo teo teo.

з гіркотою у голосі: «Отче, візьми Свого Сина із закривавленої плащаниці і притисни до Свого серця... Ох, ви, розбещені щастям мешканці землі, ви ще вірите в *Нього*. Може статися так, що ваше сонце зайде, і ви впадете в квіту, в блиску і в сльозах на коліна і блаженно піднесете руки вгору і заволаєте серед тисяч плачучих до відкритого неба: Також і мене Ти знаєш, Невмирущий, і всі мої рани, а після смерті приймеш Ти мене і вилікуєш їх усі... Ви, нещасні, після смерті їх ніхто не вилікує. Коли страдник із роз'ятреними ранами спиною лягає до домовини, щоб забутися у сні і одного чудово ранку прокинутися сповненим правди, чеснот та радості, то побачить він бурхливий хаос вічної ночі і не прийде ані ранок, ані рука цілителя, ані вічний Отець! – Смертний, якщо ти ще живеш, молися до *Нього*: інакше втратиш ти *Його* назавжди».²

І коли я впав на коліна і глянув догори під сяюче склепіння Світу, побачив я випуклі кола гігантської змії вічності, що оповила Всесвіт, а потім ці кола оповили *Його* ще раз, після чого оповила вона тисячу разів усю природу, притиснувши світи один до одного і стиснула безмежний храм так, що він перетворився на цвинтарну церкву і все стало вужчим, похмурішим, полохливішим. І витягнутий до безмежжя язик дзвона мав пробити останню годину і розтрошити Всесвіт... і я прокинувся.

Моя душа ридала від радості, що вона знову може молитися до Бога, а молитвою були і радість, і сльози, і віра у *Нього*. А коли я підвівся, промені сонця купали у собі повне пурпурове колосся і ділилися своєю вечірньою рожевістю із маленьким місяцем, що сховався безвранішньої Аврори,³ а посеред неба і землі розправляв свої короткі крила радісний, мінливий світ і жив, як і я, з невмирущим Отцем: і в природі навколо мене чулися мирні звуки далеких вечірніх дзвонів.

² Такою ж є постановка проблеми «смерті Бога» у Фрідріха Ніцше.

³ Особливості тексту підказують, що автор відсилає нас до відомої на той час праці «Аврора» німецького містика Якоба Беме (1575—1624), центральним положенням вчення якого було уявлення Бога як всеохоплюючої особи, яка об'єднує в собі добро та зло, світло і тьму, творить себе з Нічого через виділення із себе протилежностей; мав великий вплив на творчість романтиків, насамперед на Баадера, Шеллінга та Гегеля.

ІЗ ПРАЦІ «ДЕЯКІ JUS DE TABLETTE ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ»

[...] Телескоп фантазії показує барвистий простір дифузії навколо щасливого острова минулого, навколо оспіваної країни майбутнього. Мрія — це храм-долина і батьківщина фантазії. Концерти, що звучать у цій світанковій Аркадії,¹ Єлисейські поля,² які її вкривають, небесні образи, які там живуть, — на жаль, важко порівняти з будь-чим, що дає земля, і я собі часто думав: «Там людина прокидається зі стількох гарних снів, в яких юність, надії, щастя любови: якби вона лише могла — вони б тоді всі їй повернулися — щоб залишитися в чудесному сні дрімоти!»

Крім того, сила фантазії більша, коли вона виходить назовні, і сучасність сама творить її образ з мармурової плити чи тіста. При гамірному радісному святі, на забавах, на нічних веселих трапезах кожна мить прикрашається відблиском недалекого майбуття, і це триває настільки довго, поки ми не змішаємо солодку спрагу серця з трунком. Тому що людина має так мало, радісною може бути лише тоді, коли зможе дуже захотіти і вважатиме силу своїх бажань задоволенням. Але приходить хмільна година, коли у довгому веселому застіллі наші фантазії заглушують наші відчуття, де реальне виснажується більше до сну, музика — швидше до відлуння, і де ми у вируючих барвистих димах дуримо себе і вводимо в оману чужих для нашого середовища; тоді ми ситі і повні, ах! повні втоми.

У шумі хмари виходять за межі серцевини палаючих свічок і приєднуються до речей, надаючи їм збільшеного, округлого, тремтячого образу.

У любови амальгама реальності з фантазією трохи інша. Споглядай образ, який ти полюбив одного разу і який зараз з усією своєю привабливістю постає не один раз перед тобою справжнім шедевром скульптури! Але чому він є зараз для тебе полакованою розквітлою палицею, коли всі троянди, які виплекала на цій палиці твоя фантазія, вже зірвані?

Ба більше. Люди, чиї голови повні поетичної креатури, також не шукають поза тим нічого

*З німецької переклала
Дарія Сироїд
за виданням: Sämtlichen Werke.
Historisch-kritische Ausgabe.
In 33 Bd. — Weimar—Berlin:
Verlag Hermann Böhlaus Nachfolger,
1927—1973*

¹ Аркадія — гірська місцина в стародавній Греції (на Пелопонесі), означена в поезії країною блаженства.

² Єлисейські поля — парк в Парижі, облаштований в класичному стилі; в його центрі проходить розкішна алея, що поєднує Площу Згоди з Площею Зірки; назва походить від Елізію, за грецькою мітологією — землі блаженних в підземному світі.

дрібнішого. Для справжнього поета ціле життя — драматичне, всі сусіди — характери, всі чужі страждання — насолода ілюзії, все здається йому зворушливим, піднесеним, світанковим, плинним і радісним, і він ніколи не зрозуміє, наскільки обивательськи обмежено настроєний бідний секретар архіву з шістьма дітьми — був би він на його місці.

І, дійсно, філософ і людина можуть тут, на відміну від поета, нічого іншого не думати, як і той, для кого зовнішнє (громадське, фізичне) життя нагадує швидше якусь роль: він є дитиною-комедіантом, що плуває свою роль зі своїм життям і починає в театрі плакати. Ця точка зору, метафорично висвітлена, як вона є, стає непохитною, піднесенішою, рідкіснішою, солодшою, ніж стоїчна апатія,³ і такою, що дає нам з радістю сприймати все, за винятком її втрати.

Куди йде тепер, в час, коли фантазія є лише золотим вечірнім відблиском смислу, цією особливою привабливістю, прищепленою до мрій, відсутніх, улюблених, давноминулих часів і країн, до дитячих років і — що я ледве можу назвати — до дарованих поетами світові умілих квіткових богинь і квіткових клумб? Тоді ми зрозуміємо, чому нам подобаються поети: завдяки їм ми знаємо більше.

Людина сягає нескінченности: всі наші прагнення є лише часткою одного великого нескінченного бажання. Дивим с, що з фантазії, крила якої хочуть відкрити нескінченний простір і нескінченний час, бо вона простягається понад всім кінцевим, і зі здорового глузду, який не може придумати жодного кінцевого наслідкового ряду, не замкнулося далі на волі. Всі наші емоції несуть з собою незнищенне почуття її вічності і екзальтованости — кожна любов і кожна ненависть, кожен біль і кожна радість усвідомлюють себе вічно і нескінченно. Проте є також страх перед чимось нескінченним, що виявляється, як примарний страх. І ми не спроможні передчувати лише блаженство, яке нас наповнювало і вічно втішало.

Ідеальне в поезії є нічим іншим, як відображеною нескінченністю; без цієї нескінченности поезія має лише цинічні риторичні промови і безглуздя.

³ Бажаний для стоїчного мудреця стан байдужості і відкинутості волі.

а не картину з квітами великої природи. Відповідно вся поезія мусить ідеалізувати: частина мусить бути правдивою, але цілість — ідеальною. Правильний опис місцевости не належить тому до жодного музейного альманаху, але, швидше, — до поземельного кадастру, тому протокол ще не є сценою з комедії, наслідування природи ще не є мистецтвом поезії, бо копія не може бути на рівні з оригіналом.

Образотворче мистецтво впливає на нас повністю лише з і через фантазію: те, що відділяє твір малярства і пластики від інших організмів, мусить мати особливе відношення до нашої фантазії. Це відношення не може виходити за межі суто голого порівняння, яке ми застосовуємо між образом і відбитком і з якого ми можемо черпати лише нецікаву розвагу переможної важкості.

Наша душа пише двадцятьма чотирма знаками (тобто двадцятьма чотирма буквами слова) на душах; природа — мільйонами. Вона примушує нас повірити в чуже я побіч нашого, тоді ми вічним бачимо лише тіло — отже, перенести нашу душу в чужі очі, носи, уста.

Одним словом, завдяки фізіогноміці і патогноміці ми одухотворюємо перш за все ціле тіло — пізніше всі неорганічні тіла. Дерево, вежу церкви, горнець молока ділимо згідно з тонкою людською формацією, і так само дух. Обличчя гарне не красою лінії, але навпаки: вся лінійна і кольористична краса є лише перенесеним відображенням людського. Наша неспроможність існування чогось для нас неживого, тобто жити, щоб думати, об'єднує з нашим звиканням до вічної персоніфікації цілого всесвіту, щоби гарна місцевість нам була мальованою чи поетичною думкою — велика кількість людей до нас звертається, бо великий і нескінченний дух в них живе — і що виліплена Аполлонова чи намальована Йоанова голова є нічим іншим, як доброю справжньою фізіогномікою великої душі, обоє створені, щоб жити в галогенних тілах, ніби у власних.

Як Тітон⁴ вимолював у Юпітера безсмертності, не врахувавши у своєму проханні юности, він врешті досягнув одного безсмертного —

⁴ Тітон — брат Пріама, батько Фаетона, був винагороджений Зевсом безсмертям, на прохання його дружини — богині Еос, яка, втім, забула випросити ще й вічну молодість.

голосу. Так минає, тьмяніє життя поза нами, і наша вбиваюча, черствіюча минуцість залишає лише щось безсмертне — голос: музику. Що тепер тони, які в тьмяному місячному сяйві так сильно омивають наше серце без тіла, які нашу душу так подвоюють, що вона сама до себе прислухається, і з якими наша глибоко закопана, нескінченна, екзальтована надія і спогоди однаково вві сні говорять, що тепер тони отримали свою всемогутність в розумінні безмежності, про це я не буду більше говорити. Гармонія наповнює нас частково завдяки своїм аритмічним можливостям; але мелодія, життєвий дух музики, стає зрозумілою з нічого іншого, як з поетичного, життєвого наслідування необроблених тонів, що дають від себе наші радощі і наші страждання. Зовнішня музика створюється, отже, в особливому розумінні всередині. [...]

Пікнік за участю Жана Поля (стоїть в центрі) та Людвіга Улянда (стоїть справа під деревом)